

INTERVJU S TAJO KRAMBERGER

(Vprašanja: Marjan Horvat)

V minulih dneh ste spremljali, pravzaprav ste se angažirali v boju žerjavistov koprške Luke in njihovega sindikata za boljše pogoje dela in druge pravice. Pravzaprav je malo intelektualcev na Slovenskem, ki bi tako jasno in javno izrazili solidarnost z delavci?

Čudi me, da so tiho. Toda glede na zgodovino in deloma tudi moje raziskave v zadnjih petnajstih letih je takšen odnos tudi razumljiv. V Sloveniji odpor delavcev zoper krivice, ki so se jim godile, nikoli ni uspel oblikovati široke referenčne koalicije v javni sferi, ki bi omogočala kontinuirano polemiko o teh vprašanjih in bi na neodtujljivih preteklih pridobitvah utemeljevala boj za temeljne pravice človeka in državljana. Na eni strani me torej čudi in jezi odsotnost odločnih in subtilnih intelektualnih intervencij v zvezi s tem; podporo delavcem, vsi smo namreč delavci, imam za državljansko dolžnost slehernika. Na drugi strani pa to *odsotnost državljanske akcije* razumem, saj jo generira obstoječi socio-historični model. Iz zgodovine neoliberalizma je jasno, da je bilo v vsaki deželi, kamor je prodrla ta škodljiva ekonomistična utopija, gospodarsko močno pristanišče tarča korporativnega naskoka. Je namreč ključno oporišče za obvladovanje lokalne ekonomije in mednarodnega tranzita; družba, ki tega ne zazna, ni živa. Koprsko pristanišče je zdaj tudi glavno prizorišče boja za delavske pravice in okrog njega bi se morali združiti vsi delavci in delavke v deželi, ki doživljajo ali so doživljali podobne pritiske, naposled pa tudi vsi tisti ljudje, katerih svet je demokratična republika in ki imajo občutek za *politično*, se pravi čut za skupnost in posameznika. V Sloveniji, kjer ni prav močne tradicije uporov, hitrih in učinkovitih odzivov na krčenje pravic in bojov za pravice človeka in državljana (seveda jih je nekaj tudi bilo, npr. stavka železničarjev na Zaloški cesti v Ljubljani leta 1920), živimo v nekakšnem podaljšanem *starorežimskem* sistemu. Republika na papirju, monarhija v glavah. Tudi mene so na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem odpustili na enak neargumentiran način, ki grozi luškim delavcem: iz *poslovnih razlogov*, ki jih seveda v realnem dogajanju ni mogoče utemeljiti – zgolj s prazno retoriko in lažmi v raznih ugovorih na tožbe. Ker ima človek s svojim delom v neoliberalnih glavah tako nizko ceno, se to lahko dogaja.

Ste se povezali tudi z gibanjem Nevidnih delavcev, ki so prav tako podprli luške delavce?

Pristaniške delavce sva z Dragom Rotarjem podprla v pisni izjavi, nekaj krat sva jih obiskala in jim skušala dati moralno podporo. Kolegialna podpora in boj Nevidnih delavcev sta izjemno pomembna, enako velja tudi za druge podporne organizacije, ki so bile v zadnjih dneh prisotne ob delavcih (civilna iniciativa Alternativa obstaja, Federacija za anarhistično organiziranje, Mi smo univerza idr.); jaz sem se v to podporo pač vključila kot državljanica in nisem edina. Prej kot slej se bo boj različnih skupin zoper popolno deklasiranje in razčlovečenje ljudi moral povezati v skupen boj za pravice delavk in delavcev, državljanov in državljanek.

Težko bo, če različna civilno družbena gibanja ne bodo spoznala sinergičnih učinkov skupnega delovanja?

Takšno stanje ni le posledica hitro prodirajočega neoliberalizma zadnjih deset let, ampak ima svoje zastavke na Slovenskem že v preteklosti. Slovenija je namreč idealno rastišče za neoliberalizem, ker je družba, ki živi v teh krajih, bila kar dobro razdrobljena že prej zaradi klerikalizma, t. j. zaradi nenehnega nadzorovanja ljudi in ovaduštva v preteklih režimih (od predmarčnega časa), ki je preprečevalo oblikovanje državljskih skupnosti na osnovi solidarnosti. Edino širše občestvo, ki ga zgodovinsko poznamo, je cerkveno občestvo; nacionalni model, četudi sem ter tja na videz druge politične barve, je postavljen prav na tej predlogi, saj druge niti ni bilo, kar pomeni, da v njem ni prostora za kake drugačne identifikacijske opore, za drugačne kraje memorije – razen verovanjskih, hierarhičnih, patrilinarnih, hipokrizijskih, ambigvitetnih. V okviru takšnega *občestva* se je združevala množica na način črede, medtem ko je ostal državljski korpus praktično brez kohezije, ni zmožgal in ne znal razviti lastnih identifikacijskih kategorij *subjektivacije*, kakršne so različne oblike odpora, boj za pravice, diskusija, polemika, argument. Verovanjsko občestvo ne potrebuje javnosti in je tudi ne pusti razviti, saj bi ta z debatami in polemikami ogrozila preprost reproduktivni model vladanja. Ta državljska kohezivnost, ki manjka, bi se danes morala pokazati skozi solidarnost med delavci (ročnimi, intelektualnimi, kulturnimi, industrijskimi idr.) in drugimi ljudmi: morala bi se artikulirati in postati temeljno gonilo redefiniranja družbenih vezi v smeri, ki pelje iz izkoriščevalskega *circulus vitiosus*.

2

Toda vi v svoji izjavi opozarjate tudi na notranja trenja v Luki Koper, ki naj bi jih spodbujalo vodstvo družbe. Mislite na poskuse ustvarjanja razdora med delavci?

Kakor veste je *divide et impera* starodavni obrazec za vzdrževanje oblasti, okusili smo ga tudi na Univerzi na Primorskem. Niso nas razbili, skupna izkušnja skrajno zaostrenih razmer nas je, narobe, povezala. Dejstvo pa je, da so majhne podle strategije kupovanja ljudi lahko uspešne, če jih kontekst prostora podpira, četudi zgolj z molkom. V tem je strašanska odgovornost države in vodilnih ljudi v njej. Naj vam tu deloma odgovorim tudi s pesmijo enega od meni ljubih pesnikov, Faiza Ahmeda Faiza, ki je bil angažiran v boju za delavske pravice.

Govori

Govori, tvoje ustnice so proste
Govori, to je tvoj jezik
Govori, to je tvoje telo
Govori, tvoje življenje je še vedno tvoje

Glej, kako v kovačiji
Postaja plamen divji, železo rdeče
Ključavnice razpirajo čeljusti
In vsak član verige poka.

Govori, ta kratka ura je dovolj dolga
Pred smrtjo telesa in jezika
Govori, ker resnica še ni mrtva
Govori, govori, karkoli že moraš povedati

Faiz Ahmed Faiz (1911–1984), Pakistan
© Prevod Taja Kramberger, 2010

Nam lahko precizneje razložite, kaj je za vas najbolj moteče v Luki Koper?

Najprej, surova brezobzirnost vodilnih. Kako si lahko nekdo predstavlja, da delavci živijo s 300 do 500 evri mesečno? Nato, tehnologija zastraševanj (četrti dan stavke

je nekaj delavcev bilo opozorjenih, da bodo kmalu na cesti, če se bo stavka nadaljevala, saj naj bi bila legitimna le tri dni), ki popolnoma pozablja na to, da je delavski boj legitimna pravica, zagotovljena z ustavo in vrsto mednarodnih konvencij. Naposled so zahteve delavcev še dodatno *legitimistične* – želijo le spoštovanje že veljavnih aktov, nič posebnega ne zahtevajo. Zatem, obračanje velikega kapitala vodilnih in neproporcionalno majhne plače delavcev. Morate vedeti, da nekateri delavci v Luki Koper delajo za 200, 300 ali 400 evrov na mesec. Do 500 in več evrov pridejo z blaznim odrekanjem, nenehnim *šihom* brez izmen, prehrane, spanja, kar je srhljivo. Vrednost vložnega dela je tako nizka zato, da si lahko tisti, ki so zaposleni v vrhu družbe jemljejo večje presežke. To je totalna destrukcija države in družbe. To je tisto, kar se je dogajalo sredi 19. stoletja, kar sta zelo natančno analizirala Marx in Engels. Ponovno bo treba vzeti v roke njune analize, ves delavski boj izbojevati na novo.

Na spletni strani Alternativa obstaja ste se zavzeli za ustanovitev Civilne iniciative za boj proti nepravčnosti, neenakosti, zatiranju, diskriminaciji in omejevanju mišljenja. Opozarjate na možne različne oblike upora zatiranih in diskriminiranih.

Mile Zukić, kolega s fakultete, ki ga izredno cenim, ni nepomemben sodelavec te aktivistične in socialno angažirane orbite, v kateri sodeluje izredno veliko med seboj le posredno (ali sploh ne) povezanih ljudi, ki pa jih druži boj zoper vse oblike tiranije. Sam na sebi je institucija. Suvereno pelje nekatere oblike upora na obali, se oglašča tako, kakor bi v Sloveniji *de facto* obstajal prostor za državljansko debato, kar je, tako menim tudi sama, prav. Zares pa tega prostora ni, z nepokorščino in izpostavljanjem ga skušamo nekako izsiliti. V kakšen prostoru torej živimo: kjer je treba demokratične procedure izsiljevati!? Ob dogajanju na Fakulteti za humanistične študije v Kopru se je Mile Zukić zaradi skrajne indignacije sklenil umakniti z institucije, četudi je imel vpisan (in vplačan) podiplomski študij. Predstavljajte si, kam to pelje, če morajo najsposobnejši mladi ljudje zaradi dostojanstva zapustiti izobraževalne institucije. Kar se je dogajalo, je preprosto prestopilo vse meje človeške in akademske etikete. Rada sodelujem z njim, saj se zavzema za krepitev solidarnostnih socialnih vezi med različnimi prostori odpora. To sicer po svetu ni nič takega. Je popolnoma normalizirana demokratična dejavnost. Ko se je konec 19. stoletja v času afere Dreyfus pokazalo, kako lahko je naplahtati ljudi, se je več pomembnih znanstvenikov, med njimi Durkheim, odločilo ljudem pomagati s predavanji na tedaj novih *ljudskih univerzah*. Ta podana roka ljudem, ki jim izobraževalni sistem ni ponudil zadostnih orodij za mišljenje družbe, je izjemno pomembna. S pomočjo nekaj pojasnil in logičnih prikazov, tako sem prepričana, je slehernik zmožen razumeti, kakšni ter kako subtilni so vzvodi družbene eksploatacije (segajo od simbolnega pa do realnega nasilja) in kako se jim postaviti po robu.

Po vsej Evropi rastejo tudi nova gibanja. Na primer *indignados* v Španiji. Zdi pa se, da ne rabijo ne vem kakšnih teorij, da bi lahko spoznali in povedali, kaj

je dobro in kaj ne. Vidijo, kaj je narobe z obstoječim sistemom in predlagajo spremembe.

Tu je vendarle neka zanka. Če hočeš nekaj povedati preprosto, je treba prej poznati zelo kompleksno materijo. Absorbirati in absolvirati moraš toliko in toliko teorij, konceptualizacij, obvladovati instrumente za mišljenja družbe, da bi lahko potem enostavno in prepričljivo povedal bistvo. Če izhajaš samo iz *sancta simplicitas*, ki velikokrat ni več kakor prazna fraza, potem običajno ni niti kognitivnega potenciala, da bi zdržal vse pritiske, niti dovolj dolgega in trdnega vzvoda za družbeno spremembo. Takšen je vsaj moj pogled. Močna gibanja ne morejo brez teoretikov, saj se sicer zaplezajo. Ravno v tej liniji je pomembna solidarnost in tudi sprotno razreševanje dilem. Ne smemo sicer zmanjševati pomena zdravega razuma pri ljudeh, ki se borijo za svoje pravice, vendar tudi ne podcenjevati vloge teoretičnega osmišljanja in utemeljevanja njihovega boja.

Delavce Luke Koper bodrite z besedami, da njihov boj »zoper pobesnelo izkoriščanje ni zaman in vaša zmaga bo preseгла meje enega podjetja, enega mesta, ene regije in ene države.« Mar gre za poziv k novi internacionali?

Da, saj so delavske razmere, širši socialni kontekst in procesi v svetovnem družbenem prostoru tako prepleteni, da razmer ni mogoče spremeniti samo v Sloveniji. Zato je internacionalizacija delavskega boja nujna že kot odgovor na globalizacijo špekulantskega kapitala. Pa imenujte to z novo internacionalo ali pa nadaljevanje boja 4. internacionala. Povsod je treba ljudi spodbuditi, da se premaknejo s točke letargije in s položaja žrtev, v katerega so potisnjeni. Ne verjamem, da je katerikoli človek žrtev sam na sebi. Šele primež ideologije, ki ga sistematično izriva v družbeno reprezentacijo, ki jo je ideologija zanj pripravila, ga naredi za takšnega. In če se s tem sprijazni, je žrtev, če pa se bori, ni. Sicer pa po G. Noirielu *demokratizirati zgodovino* pomeni vzpostaviti logično povezavo med mišljenjem in družbeno akcijo. S to povezavo se zgodovina šele vzpostavi kot živa dejavnost in ne kot farsa ali tragedija.

Besni ste zaradi družbenih razmer. In ta bes prelivate tudi v vaše pesmi. Nekateri, vsaj tiste, ki jih lahko poimenujemo politična poezija, se v pesniških zbirkah berejo kot en sam krik po drugačni družbi?

No, ne mislim, da je to bes, prej tisto, kar Adrienne Rich imenuje *konstruktivna jeza*. V njej ni kake histerizacije, ampak le odločen in z življenjsko izkušnjo utemeljen NE mnogoterim opresivnim družbenim strategijam! V primerjavi z večino slovenskih pesnikov in pesnic pač ne mislim, da je poezija zadeva zgolj intuicije ali navdiha, da nastaja v odmaknjenosti od družbe, kjer vate vstopajo nekakšni »prameni svetlobe« (Tomaž Šalamun v intervjuju z vami za poletno *Mladino*), ampak mislim, da v bistvu raste iz družbenih spoznanj pesnice/pesnika, je neločljiva od še tako drobnih tresljajev vsakdanjega sveta in življenja. Spoznavna raven posamičnih poetik je kajpak čisto dobro razvidna, naj bo še tako prikrita in zakamuflirana, iz avtorskih pesniških opusov, z nekaj orodji se jo da imenitno deducirati iz morfološke konfiguracije imaginarija – o tem sem v zadnjem

desetletju objavila vrsto člankov, tega ne bi ponavljala. Tako po analizi namesto »pramenov svetlobe« iz Šalamunove poetike izstopi precej mračnejša globinska struktura te poetike. Kar dobro to imaginarno strukturo ponazarjajo pesnikovi verzi iz prve knjige *Moj svet bo svet ostrih robov. / Krut in večni*. Večnega ni nič na svetu, krutosti pa ni mogoče skriti. To govorim iz svojega zornega kota, ki ga seveda nikomur ne vsiljujem. To vidim, četudi edina na svetu, kot statično, interesno pogojeno in sklenjeno strukturo, nikakor ne kot odprto za svetlobo in druge poetike – razen nemara v smislu hegemonizacije drugih poetik, kar je tako ali tako iluzija premikov in dinamike, ne pa gibanje samo. Za takšen tip izjavljanja sem izdelala koncept *transfirmativnih diskurzov*, ki po mojem prepričanju zapirajo poti, mašijo mesta, kjer bi se lahko razvila pluralnost glasov. Pesniška podoba, pa naj poet misli, da je še tako spontana, je torej precej več od hipne uprizoritve pomena. Zame so torej izjave o »nesporočilnosti« poezije izgovori za neodgovornost, zavajanja občinstva ali neumnosti.

Kako to mislite?

Takole: prostor, v katerem se pesem konfigurira, v katerem se razgrnejo njen ritem, njene podobe, njeni refreni, njeni predmeti, se pravi njena morfološka konstelacija, to je svet, ki ga pesem – in neizogibno tudi pesnik, pa naj se še tako skuša izmuzniti – nosi s seboj, ne bi bil nič, kakor ugotavlja že Foucault, če ne bi bil aluzija pomena. Pri tem nikakor ni vseeno, kako je določena, kako je ubesedena posamična podoba v pesmi. Ni vseeno, ali seksualnost v pesmi nasilna ali nenasilna, ali je vodena ali gre za vabo, ni vseeno, kako ta seksualnost vstopa v druga medčloveška razmerja, ni vseeno, ali je razmerje z nagovorjenim likom hladno, svetlo, strastno, izkoriščevalsko, rasistično itn. Ni vseeno, ali je določena figura prikazan kot travma, frustracija, žrtev. Ni vseeno ali je ljubezenski prizor zasnovan kot lov, ravnovesje partnerjev, ni vseeno, kaj ga animira. Vsaka od kategorij je del pomena, da pa bi razumeli pomensko polje poetike, je treba te pomene (na imaginarni ravni) povezati med seboj na način, da kakor arhitekturni načrt izstopi skrito konotativno polje z vso svojo infrastrukturo in sporočilnostjo. Seveda so interpretacije tega lahko različne. A do tega je treba najprej priti.

Ker me že sprašujete o Šalamunu, naj vam tudi povem, da je v takšni analizi imaginarija in razmerij med njegovimi elementi v notranje-literarnem prostoru v njegovi poetiki odnos do žensk skrajno travmatiziran, paralaksa je tudi v odnosu do Kitajcev itn. (Mislim, da se ta razmerja v njegovi poetiki in izjavah prav zdaj konjunktorno spreminjajo, saj je Kitajska postala velesila. Toda, kar je napisano, je napisano, ostaja del analize. Ti premiki v konotacijah so imenitne sledi ideoloških premestitev avtorjev, ki bi prav zato radi biografijo izrinili iz zajema analize njihovega opusa – jasno je, da je na ravni konotacije literarne govornice vpisana tudi ideološka udeležba avtorja.) Tako za tenkočutnega in prenicljivega bralca Šalamunove poezije tudi pesnikovo sociopolitično pozicioniranje v konservativni spekter v sedanjem režimu neoliberalizma, tj. v času strmega naraščanja moči desnice ter ultra desnice, nikakor ni presenetljivo, naposled gre na nekoga, ki se že domala štiri desetletja redno vrača v ZDA, odkoder smo v veliki meri prejeli

doksične prijeme, ki nam tukaj in zdaj grenijo življenja. Večno vračanje predatorskih metafor je prav tako pomemben del opusa tega pesnika in še vrsta drugih rafiniranih nasilij, ki jih površen bralec, ki nasede pramenom svetlobe, ne zazna. Toda Šalamun je le eden od primerov, tudi drugi so, morda bolj zanimivi. Težava v slovenskem literarnem polju je, da je odsotnost poglobljenih študioznih analiz in pertinetnih kritik tako drastična, da o vsem tem, kar je drugod komplementarni del avtorskih opusov (kritične študije o njih), sploh ne moremo govoriti. Miklavž Komelj je nekaj pisal o tem (spremna beseda k Šalamunovi zbirki *Sinji stolp*, zadnja knjiga esejev o poeziji idr.) in se v svojim razmišljanjih precej okoristil s spoznanji drugih, izrečenimi na okrogli mizi revije Monitor ZSA z naslovom »Kritična refleksija in umetniško ustvarjanje: zastavki, kriteriji in konteksti« 14. marca leta 2008. Vseeno menim, da je pomembno, da so Komeljeva besedila napisana, četudi se z izvajanjem na več mestih ne strinjam. A pustimo to, o tem bom še pisala, brž ko pridem do sape. Diskusije ne more biti dokler ni več ljudi, zmožnih pretanjenih in racionaliziranih kritik, in pa seveda tudi ne, če sklicevanje na avtorje in avtorice spoznanj ni korektno. Torej: sporočilnost v poeziji (poezija je pač ena od oblik govorice) zmerom je, pa če se tega zavedaš ali pa ne. Bolje zate je, da se zavedaš, da vsaj približno veš, kaj sporočaš.

Politične pesmi morajo imeti sporočilnost. Vas moti, če jih poimenujemo s političnimi?

Nimam nobenega pomisleka o tem, kako kdo poimenuje moje pesmi, vsak ima pravico do lastnega označevanja sveta, ki ga obdaja. Ali je to politična poezija ali je socialno emancipirana poezija ali kaj tretjega, je zame vseeno. Pisala jo bom, kakor sama menim, da je prav.

Kakorkoli jo že poimenujemo, je takšna poezija redka dobrina na Slovenskem.

Sama sem morala iz pozabe in iz drugih jezikovnih tradicij izkopati svoje pesniške prednice in prednike, kajti to, kar se nudi v slovenskem prevodu (seveda z nekaj izjemami, a ne dovolj za platformo), je prejkone konservativna, blazirana in sentimentalna poezija. Tudi del modernistične poezije, ki naj bi bila bolj politično angažirana, je prekrit z izbranci, ki evtanazirajo *močno transformativno poezijo*. Med izjemami so tu npr. prevodi pesmi Jehude Amihaja, spoznavno zelo močnega izraelskega pesnika, ni pa denimo zaokroženih prevodov njegovega palestinskega pendanta Mahmuda Darviša, ki je v marsičem njegov sogovornik z druge strani. Med avtoricami je tu vrsta odličnih pesnic – Muriel Rukeyser, Rita Dove, Nancy Morejon, Adrienne Rich itn. Politična intonacija v moji poeziji kajpak nima nič skupnega s pragmatično politiko, gre za socialno senzibilnost, čut za *bonum communis*, za odpor zoper krivice.

Med slovenskimi pesniki je naposled tu Kosovel, ki je politični pesnik *par excellence*, vendar si ga je Anton Ocvirk prilastil skozi njegovo domnevno katoliško konotacijo – gre za posebno tehnologijo zgodovinskega prilaščanja – in ga s tem za kar nekaj časa socialno amortiziral, če ne celo evtanaziral. Ta interpretacija se je neproblematizirano ohranjala, kar je sporno samo na sebi in kaže na nelagodno

odsotnost drugih interpretacij, odsotnost volje do mišljenja. Ampak tako je v deželi, kjer se različna mnenja zatre in homogenizira. Sicer pa je po svetu ogromno politične, socialno angažirane poezije. Zelo veliko izredno pomembnih pesnic in pesnikov je, le da v Slovenijo niso pripuščeni s svojimi prevodi, če pa so, določeni literarni lobiji ne pustijo, da bi se ta linija dalje razvijala ali v teh krajih sploh prišla.

Kdo so po vašem zanimivi tovrstni avtorji v Sloveniji?

Zagotovo je nekje na začetku sodobnega niza socialno občutljivih ljudi Anton Tomaž Linhart, ki ga imam za izredno tenkočutnega avtorja. Njegov projekt je bil projekt emancipiranja ljudi v teh krajih, in sicer skozi vrsto besedil, ki so ljudem priskrbela orodja za avtonomno življenje, skozi prek dvajset šol, ki jih je ustanovil kot šolski nadzornik, skozi kmetijske priročnike, ki so se tedaj prevajali za kmete (sam je prevedel čebelarskega). Razsvetljenstvo danes gledamo skozi reakcionarna očala 19. stoletja, zato je naše videnje povsem popačeno. Nacije, nacionalizmi in domala ves manihejski družbeni instrumentarij, ki temelji na binarnih izključevanjih, sodi med produkte 19. stoletja, razsvetljenske kategorije imajo čisto drug namen: ljudi opismeniti, suverenizirati in jim olajšati življenje. Seveda je za to potreben določen angažma. Tudi *Županova Micka* nikakor ni imela namena biti kaka

Iz tega je ta svet

Veliko se šalijo, šale ne trpijo,
brez podlage se v podlago zakadijo.
Ko jim ljubezni manjka, so nabriti spet,
namesto da bi rdeli od sramu,
obraz se pači jim v grimase od potu.
Iz tega je ta svet.

Anton Tomaž Linhart, *Der Ton der Welt*
(dobesedno: *Zven sveta*), 1781
© Prevod Taja Kramberger, 2005

visoka literatura (takšno pojmovanje je razsvetljenstvu tuje), ampak je napisana kot nekakšen sprožilni model za ljudsko literaturo. Napisal je tudi zbirko pesmi z naslovom *Blumen aus Krain*, ki še zdaj ni bila ustrezno prevedena v slovenščino in opremljena s kritičnim aparatom (obstajajo sicer mestoma solidni dobesedni prevodi Alfonza Gspana). V zbirki je nekaj pesmi, ki izražajo politično emancipacijo (in so deloma korigirane prepesnitve drugih razsvetljenskih pesnikov, odlomek mojega prevoda ene od njih je v okvirčku). Zato je ta zbirka zelo dobra predhodnica današnje politične poezije. Seveda Linhart ni edini, kakor steber pokončno stoji Prešeren, ki je cenil pesniški *Erkenntnis*, in še nekaj drugih; treba je pač raziskovati, nič vnaprej verjeti. Seveda pa je treba hkrati z njimi preučevati tudi njihove ideološke prilastitve.

Kako je biti politična pesnica v slovenskem družbenem miljeju? Lotevate se namreč tudi »zoprnih« tematik, kot so pritlehnost, privoščljivost itd. Takšne tematike navadno niso v ospredju slovenske visoke poezije?

Odgovorila vam bom po bourdieujevsko. Ko prideš v literarno okolje, ko vstopiš v specifično literarno polje, so razmerja v njem v veliki meri že določena. Z njimi je določena percepcija in recepcija udeležencev in še zlasti udeleženk v tem polju (ne glede na spol jim francoski sociolog Pierre Bourdieu pravi *agensi*). Vstopila sem zelo močno, suvereno, a do neke mere politično naivno, mrežnih pozicij se ob

vstopu nisem tako dobro zavedala, kakor se jih danes. Tako so me agensi v polju najprej skušali potisniti v zelo neprimeren predal, imenovan »ženska poezija«, iz katerega so mi štrlele noge in roke in še kaj. Prve pesmi sem odnesla k napačnemu bralcu (prav k Tomažu Šalamunu), ki se mi je tedaj zdel modernejši od drugih in ki je moje pesmi tedaj proglasil za genialne, četudi me to dejansko nikdar ni zanimalo. A reprezentacija je že ušla iz steklenice. Danes se mi to maščuje, saj sem, kar sem hitro ugotovila, zelo oddaljena od pozicij in podob te poetike, ne ustrezajo mi niti po človeškem habitusu niti po pesniškem kredo. Človek se pač tudi zmoti, kakor pravi francoski epistemolog Gaston Bachelard, je prav *zmota* motor spoznanj. Petnajst let se že borim za svoje mesto v tem aberativnem literarnem polju, ki si nadeva ime slovenska poezija. In ker sem v tem času naredila precejšen odklon od tistega, kar v slovenski poeziji velja za pomembno, so vame letele in še letijo strele, večinoma naskrivaj. Zaradi strnjene omrežja etabliranih pesnikov in različnih politično-klientelnih strategij izrivanja se seveda dogaja, da ti na katerem od vozlišč kdo skuša zapreti pot, te oklevetati, proglasiti za noro žensko. Vendar ima to tudi dobro stran, takšne obrekljivce kdaj pa kdaj tudi prepozna. Ne rabim svetovnega odmeva, da bi pesnila. Množenje knjig zaradi številke same mi nič ne pomeni. Kljub temu imam precej dobro, četudi številčno omejeno, literarno mrežo po svetu, v kateri so ljudje, ki jim je kaj do ljudi, ne le do samopromocije in do »uspešnosti«.

8

Ste pa vendarle dobili Veronikino nagrado?

Kaj naj rečem? Človek pač sprejme nagrado. Če se bi še tu upirala, potem res ne bi imela nobenega časa za drugo delo. Nagrado *fašes* iz različnih razlogov, včasih niso tako dobronamerni, kakor se zdi. No, Veronikina nagrada je tu bila izjema, bila je podeljena zaradi moči poezije, vem, kdo je bil v komisiji, in ne zaradi česa drugega. Sicer je podeljevanje nagrad večinoma politična igra podeljevanja moči. Zato nagrade jemljem bolj kot odškodnine za že vloženo (in velikokrat namerno oblateno) delo ali pa kot nekakšno poravnanje stroškov za zoprnosti, ki so me v tej deželi doletele. Z literarnimi okolji zunaj Slovenije imam pretežno dobre izkušnje, moja poezija ima dober odmev, kakor kaže imam tudi dobre prevode. Res pa je, da je na vsakem večjem mednarodnem literarnem festivalu le nekaj močnih pesnic/pesnikov.

Vaša poezija ni beg pred realnostjo, pred vsakodnevnimi, čisto življenjskimi problemi, ampak reflektivno soočenje z njimi? Moč vaše poezije – po Iztoku Osojniku – je »kritična zmožnost preoblikovanja z ideologijo kontaminiranih in ozkih reprezentacij realnosti v sfero poezije, kar vodi v samo jedro dogodkov«. Po tej interpretaciji lahko poezija prodre celo globlje v osrčje družbenih procesov kot znanost?

Zaradi mentalitetne deformacije in tudi zaradi rigidne fevdalizacije ustvarjalnih polj se v slovenskem družbenem prostoru na ravni družbenih predstav literarno in znanstveno ustvarjanje izključujeta. Sama obe ustvarjalni dejavnosti dejansko vidim zgolj kot dve pomembni polji, v katerih se spoznavne ravni stikajo, načini

upovedovanja spoznanj pa razlikujejo. Pri poeziji in zgodovinski antropologiji, kjer sem angažirana, gre za dva različna diskurza, različni poti do spoznanj, drugačni trajektoriji, za drugačen tempo dela in drugačna uokvirjenja stališč, lahko pa bi naštevala tudi številne skupne značilnosti. Študijsko bivanje v Parizu leta 1999 me je postavilo na tla. Odtlej ne mislim, da je umetniško ustvarjanje več od raziskovanja v znanosti, pred tem pa mi je ta predsodek stiskal grlo. Mogoče je prodiranje v spoznanja skozi umetniško artikulacijo hitrejše, od navdiha (seveda ne romantičnega) pa do končanja pesmi običajno preteče manj časa kakor v znanosti. V pesmi lahko razviješ idejo, ki se včasih v znanstvenem raziskovanju minuciozno postavlja tudi deset let. Tako pač je. V znanosti moraš prebrati vse razpoložljive vire in interpretacije v več jezikih, šele potem lahko na tem gradiš, komuniciraš s spoznanji drugih, jih diverzificiraš, če zmoreš – in s tem gradiš ti. *znanstveno pertinenco*. Poezija je sicer lahko hitrejša, agilnejša, hkrati pa pri pesnikih, ki so letargični, tudi bolj neznosna, saj ponavlja le stereotipe. Znanost potrebuje čas za postopen razvoj spoznanj in ta čas je znanstveno legitimen. Zato je to, kar se zdaj dogaja z neoliberalizacijo znanosti, katastrofa, kajti kapitalska logika, razna nesmiselna indeksiranja, ratingi ipd. odžirajo znanosti čas, brez katerega je preprosto ni.

Poezija ima v sebi nekaj antropološkega, rafiniranega, drobnega, diferenciranega in odprtega. Zato lahko »potegneš« pesem, ki ima jasno spoznavno moč, tudi iz limonine lupine ali lubenične pečke.

Toda intuicija je ključ poezije, z znanostjo pa ni tako usodno povezana?

Sestavina pesniškega procesa je – vsaj zgodovinsko gledano – zagotovo tudi intuicija, seveda pa je odvisno od definicije intuicije, ne gre za kako mistifikacijo, ampak za hipno prepoznavo določenega predmeta ali stanja stvari, da lahko učinkuje kot pesem. Naposled je ta moment prepoznanja pomemben tudi za znanstvena spoznanja, brez tega ni ne novih konceptov ne izumov. Poezija je obenem racionalna in iracionalna, kolikor nista ti dve nerodni kategoriji sploh za na odpad. Predvsem je poezija, kakor vsa literatura, materializacija razmerij, ki jih pesnik ali pesnica vzpostavljata s svetom; je orodje za raziskovanje sveta. Mizar ima svoja orodja, luški delavec svoja, pesnik ima poezijo – pesniška orodja in pesniški postopek. Vsakdo, ki pesni, uporablja ta orodja po svoje, jih predeluje, dopolnjuje, sestavlja, opušča. Eden od redkih slovenskih pesnikov, ki zna na kompleksen način spojiti praktični čut in diskurzivna orodja, obenem pa svoja spoznanja zapakirati v več govoric, je Iztok Osojnik, ki ga še posebej cenim zato, ker so njegove pesmi v etični korelaciji s tem, kar živi. Še zlasti za angažirane pesmi velja etični imperativ. Pesem je zaveza, v njej morata biti na zapleten in koherenten način spojena avtorjeva *modus loquendi* (način govorjenja) in *modus agendi* (način delovanja), četudi govori v tretji osebi ali skozi umišljena usta. Sicer spoznanje ni legitimno. Morda je preplonkano, morda prisvojeno, kolažirano, vsekakor pa pesmi ne nosi. Če se nekdo izdaja za disidentskega, se pravi za angažiranega pesnika, sicer pa spletkari proti kolegom in kolegicam, ki so zares angažirani, je to zame slepi rokav poezije, kolikor to ni kar človeška zavrženost na

delu. Taki pesniki običajno vpijejo, da biografija pesnika ni pomembna. No, danes je na voljo dovolj tenkočutnih orodij, da je mogoče prikazati, zakaj ni tako.

Pravzaprav s svojimi odgovori zahtevate, da se proti slabostim in neumnostim v tej družbi postavimo po robu s pokončno držo?

Absolutno. Tega ne bi nikdar trdila, če tako ne bi tudi delovala. Je pa tako: na eni strani je torej to, kar sem imenovala *modus agendi*, se pravi, kar počneš in kar v življenju delaš, na drugi strani pa tvoj izrazni način, *modus loquendi*, velikokrat razdeljen v več govoric – in prav je tako, ne da se vsega povedati niti v poeziji niti v prozi niti v znanstvenem tekstu, tudi ne v otroški literaturi. Ker je moj *modus agendi* vseskozi relativno svetel (veliko delam, ljudem rada pomagam, ne prežim z denarnico in računom za vsako svojo vloženo uro – mimogrede, zato sem tudi imela polne predavalnice, skupaj s študenti smo delali projekte, ki jih še nikdar ni bilo, analizirali stvari, ki jih v teh krajih še niso, naredili obsežno razstavo o aferi Dreyfus, prevedli vrsto besedil, jih posneli, skupaj realizirali okoli 100 kulturnih prireditev v okviru Collegium artium itd.), si pač v nekaterih besedilih dovolim opisati tudi to, kam v visceralno antiintelektualni deželi takšni svetli angažmaji lahko pripeljejo. To pa je precej bolj *Twilight Zone*. Ne glede na pozitivnost investicij se zgodi, da so rezultati pozitivnega delovanja v slovenskem družbenem prostoru očitno nekaterim tako nevšečni, da so pripravljene uporabiti najbrutalnejša sredstva zoper človeka, ki ga izvaja. Tako sem izgubila zaposlitev in nisem bila edina. Se pravi, naučiti mlade ljudi misliti, jim dati orodja za lastni premislek, je še vedno *tremendus*, je strogo prepovedano. Imela sem odlične študentke in študente, nekateri se tudi niso strinjali z mano, vendar smo skupaj raziskovali, debatirali in tudi sama sem prišla v tem procesu do novih spoznanj. Izkušnja je bila zame nepogrešljiva, zanje verjetno tudi. Šest let je v tem segmentu, to je moje globoko prepričanje, univerza odlično delala, z blaznimi vlaganji smo naredili zametek znanstvene skupnosti, ki je očitno morala neaktivne stremuhe spravljati v delirij. Potem pa sta v ta prostor vstopili politika in intriganstvo. *Spletka* je starorežimska politična strategija. Izredno učinkovita. In obenem posreden dokaz, da na ravni mentalitete še vedno živimo po obrazcih starega režima, spletke ni mogoče preprosto sankcionirati, večinoma teče prek oralnih procedur, drobnih premikov, katerih končna rezultanta je osebni linč. Združene reakcionarne sile, »united forces« literarnega in intelektualnega polja v Sloveniji, imajo pač zame v javnosti pripravljeno popolnoma drugo družbeno podobo, ki se v temelju razhaja s to, ki jo kot človek živim: nenehno me želijo prikazati kot noro žensko, ki ne ve kaj počne, ki je konfliktna, radikalna itn. Zadeva bi bila smešna, celo skrajno absurdna, če ne bi imela drastičnih družbenih učinkov. Ti pa dejansko ne bi bili mogoči domala v nobenem družbenem okolju razen v *monodoksnem*, kakršno vlada v Sloveniji.

10

Bo po vašem odhodu študij zgodovinske antropologije zamrl?

Z Dragom Rotarjem sva jo predavala na Oddelku za antropologijo in zanjo napisala 12 predmetov, ki so bili akreditirani na državni ravni. Antropološki oddelek je bil sestavina Oddelka za kulturne študije in antropologijo. Na zelo perfiden način, ki je

preveč nor, da bi ga tu pojasnjevala, se zdaj hočejo znebiti tudi Draga Rotarja. Čisto na kratko: gre za to, da so Rotarju, ne da bi ga sploh obvestili ali se z njim kakor koli posvetovali, v prihodnjem študijskem letu (2011/2012) z izgovorom »cikličnosti« ukinili dva od treh predmetov, potem to nelegitimno stanje kar vzeli za osnovo, na podlagi katere je dekanka pred kratkim skušala manjkajoče ure podtakniti drugi ustanovi. Pri vsem tem ima Drago Rotar kot redni profesor kajpak veljavno pogodbo o 100 % zaposlitvi za nedoločen čas in bi moral biti pravno ščiten z vrsto drugih varovalk (kot delavec po 55 letu itn.). To so elementi psihološkega trilerja, ki je v razmerah nove ideologije in novih oblastnikov postal realnost.

Mislím, da bodo predmete prevzeli ljudje, ki so »pravšnji« za tukajšnjo mentaliteto in fakulteto, kar pomeni, da bodo vsaj na urnikih obdržali predmete zgodovinske antropologije, v resnici pa jih bodo verjetno predavali klasično *historistično* izobraženi zgodovinarji in zgodovinarke. To pa zopet pomeni, da bodo začinjeni s precejšnjim deležem lokalnih inhibicij, etnocentričnosti in z drugimi podobnimi nereflektiranimi atributi in z dobršno mero objestnosti v razmerju do študentske populacije, morda bo vse skupaj potreseno z nekaj privlačnimi predmeti zgodovine vsakdanjosti. To seveda ni zgodovinska antropologija. Zgodovinska antropologija zahteva konceptno mišljenje, sposobnost dinamične refleksije in teoretizacije, nenehno preverjanje orodij skozi posamične zgodovinske vire in gradiva. Seveda ne samo skozi arhivske oz. pisne vire, tudi skozi oralno tradicijo, branja slik, kritične analize fotografskega gradiva, video materiala itn. Zgodovinska antropologija je nasprotje pohlevnih in pohlevnosti, je zgodovina v razmerjih, ne pa teleološki vektor, ki na linearno verižico snuje datume in imena velikih mož in sem ter tja kake ženske za dekoracijo. (Več o tem v moji monografiji *Historiografska divergenca*.)

11

Kaj nam lahko pove zgodovinska antropologija o posebnostih sprejemanja in uveljavljanja neoliberalnih doktrin v slovenski družbi?

Zelo veliko. Še več pa bi nam lahko povedala, če bi bilo zgodovinskih antropologov v tej deželi več. Sama sem se ukvarjala s spoznavnimi postopki, epistemologijo in z imaginariji med 18. in 20. stoletjem. Zato lahko tudi bolje razumem, zakaj se je neoliberalizem pri nas prijel brez slehernega odpora. Analize namreč razkrivajo, da je celotna mentaliteta *slovenstva* strukturno vzpostavljena tako, da lahko na njej brez pretiranega zalivanja požene katera koli opresivna ali nazadnjaška ideologija. Narobe, pa se v teh krajih le s težavo prijemlje in nikdar zares ne prime kritično-spoznavna epistemologija. Najbolj nadležen mehanizem verovanjske *forme mentis* je *mnemonično* prenašanje znanj (raven šolske akumulacije) in vednosti (kognitivna raven). Otroci v osnovnih in srednjih šolah, neredko pa tudi na fakulteti, morajo na primer večinoma avtomatično zrecitirati to, kar so jim povedali učitelji, sicer ne dobijo dobre ocene. Drugače je v Franciji, kjer so od revolucije naprej, da bi odpravili blebetanje, uvedli dvotirni sistem. Imajo šole, ki so običajne, takšne kot naše, potem pa imajo tudi šole, kakršne so ENS, EPHE, EHESS... Na teh drugih se znanje večinoma podaja prek aktivne udeležbe učencev, prek intenzivnega

seminarskega dela in diskusij, kar dinamizira dožemanje družbenih fenomenov. Takšen pristop sem uporabljala tudi na univerzi v Kopru. Hotela sem, da vsak od študentov dožame, da je zgodovina del njega, da ni nekaj zunanjega, kar pluje mimo njega kot mrtve letnice, napaberkovana in na kup zmetana imena vojskovodij in bitk. Zgodovina je del nas, živimo jo tukaj in zdaj, zato nas močni zgodovinski pojavi tudi tako neprijetno in telesno zadenejo. Prejšnje generacije npr. fašizem ali nacizem, nekatere represalije stalinizma, današnje generacije neoliberalizem. Načini nereflektiranega pomnjenja so za organizacijo žive in aktivne družbe kontraproduktivni. Mogoče je tak način učinkovit za religije, ampak za družbeno mišljenje, za razvoj družbenih dinamik, je zelo nevaren.

Gre torej za drugačno podajanje zgodovine in tudi proučevanje družbenih fenomenov v tem kontekstu?

V enem od prejšnjih odgovorov sem navedla nekaj od tega, po čemer se zgodovinska antropologija loči od tradicionalnega, bolj pozitivističnega, konservativnega in pripovedniškega zgodovinopisja. Dodam naj, da je pošten pozitivizem vselej začetna faza zgodovinskih raziskav, v tem ni nič spornega. Zgodovinska antropologija je problemsko oz. konceptno zastavljena dinamična disciplina, veda, ki se težko prebija na svetlo v zaprtih in statičnih prostorih, kjer so si specialisti za posamezna zgodovinska obdobja ali predmete ustvarili fevde v zgodovinski znanosti. Kjer ni potrebne dinamike znotraj posameznih znanstvenih disciplin, se pomnožijo epistemične ovire, celo zapore. Objektivnost je ideološka kategorija. Zgodovinar – ali pa kar družbeni znanstvenik – deluje dvojno: v imenu svoje družbene pripadnosti (časovne, prostorske, kulturne, intelektualne, politične) in v imenu svoje osebne identitete. Njegova *subjektivnost*, ki je vselej na delu, ko raziskuje ali interpretira rezultate svojih izsledkov, je lahko ovira, če je njegovo delo brez refleksije, ali pa prednost, če je refleksije sposoben. Če je zelo dober, je snov, predelana skozi njegovo reflektirano subjektivnost, lahko ključ za razumevanje določenih socio-historičnih situacij ali celo vzvod za spremembe. Če npr. z metodo zgodovinske ali socialne antropologije intervjuvaš npr. izbrisanega, ki ti pove podatke in informacije, ki jih ni v pisnih virih ali pa so bili motivirano zamolčani, te novi podatki kot raziskovalca spreminjajo, spremenijo tvoje poglede. Raziskovalni predmet torej sam vpliva na subjekt-raziskovalca, ki ga raziskuje. Mora te spremeniti, deformirati, vplivati nate, drugače ničesar ne spoznaš. Tega ni v tradicionalnem zgodovinopisju; veliko zgodovinarjev gre v arhive in misli, da je prepisovanje gradiva že kar vse. Če si na sredi ideologije, seveda ne vidiš ničesar. Meni je ljubša antropološka definicija ideologije: to je tisto, kar misli namesto nas, ko nič ne mislimo.

Še en hecen primer. Janez Trdina, ki je zame eden najpomembnejših avtorjev za analizo imaginarija druge polovice 19. stoletja, je med drugim zanimiv zato, ker ni cenzuriral tega, kar je videl in slišal. Ni imel tako silovite avtocenzure, kakor drugi avtorji njegovega časa. Iz njegovih zapiskov priplava na dan marsikatera kolektivna lastnost (Dolenjcev). Najpogostejša obsesija, poleg nenehnega opravljanja, prebrisanosti in strahopezljivosti, je denar, *misera plebs, optima flens*, zapiše.

Nekdo, ki ve veliko, ni vreden popolnoma nič, vreden je nekdo, ki nekaj ima. Med njima so lahko svetlobna leta intelektualnih prizadevanj in spoznanj, ampak v tej lokalni ogradi običajno zmaga topoumni bogatin, rodovno zlepljena svojat. Zanimivo je tudi, da Trdina na nekaj mestih zelo negativno uporabi besedo, ki je skozi podjetniško hegemonizacijo dandanes postala znova aktualna: govori o *deležnikih* tatvin, o *deležnikih hudobij in hudodelstev*. Dejansko je ta inverzija v družbenih vrednotah in selekcijskih mehanizmih prisotna vsaj zadnjih 200 let. Mislim pa, da je vendarle bilo nekoliko bolje, ko nismo imeli krvosesne žepne državnice in je človek lahko vsaj od drugih sredin, večjih mest, bolj diferenciranih »bratskih« ali tudi »nebratskih« okoljih in dostojnejših ljudi pričakoval nekakšno uravnovešanje, kompenzacijo za *nemo propheta in patria sua*. Slovensko okolje je za nadarjene ljudi postalo zadušljiv geto, če ne celo morišče.

Je drugje kaj bolje?

V Franciji vem, da je. Ko sem se v francoskem ali kanadskem okolju v soočenjih komu z argumenti uprla, je ta poseg veljal za pogumnega in za vrednoto *per se*, ne glede na to, ali sem se v čem motila ali ne. Tukaj pa, če izrečem karkoli kritičnega, kar bi že davno moralo biti ne le izrečeno, marveč stokrat objektivirano z različnih perspektiv, veljam za radikalko. Percepcija *upora samega* je v frankofonem okolju pozitivna. To pa je povezano s pogumom, državljanskim habitusom, znanjem, subtilnostjo, z vsem, skratka, kar pri nas velja za deplasirano, odvečno, ker nas zanima le družbena reprodukcija elit in dinastij, aboniranih na elitna mesta. Naporno je tukaj živeti. Veliko preveč naporno.

13

Tudi zato nam lahko raziskovanje kolektivne memorije o zgodovinski podobi naroda marsikaj pove o nas samih?

Trdim in tudi dokazala sem že, da v Sloveniji nimamo tega, čemur pravimo analitično znanstveno zgodovinopisje. Na družbenem mestu zgodovine imamo *kolektivno memorijo* vsakokratne režimske strukture. Memorija, ki je sestavljena iz konsenzno izbranih spominov posameznic in posameznikov, ki pripadajo določeni skupini. Memorija in zgodovina nista sinonima, zato je govorjenje o zgodovinskem spominu diletantizem. Medtem, ko je memorija živa snov, odprta za dialektiko spominov, emocionalna vez skupine, občutljiva na uporabe in manipulacije in običajno brez zavedanja o sukcesivnih deformacijah, je zgodovina vselej problematična in nepopolna rekonstrukcija tistega, kar je bilo, je zmerom reprezentacija preteklosti, je laična analitična operacija, ki kliče po kritični analizi diskurza in zahteva distanco. Memorija sakralizira, postulira in dopolnjuje, zgodovina registrira, analizira in dela intelegibilno. Politične skupine, ki vsiljujejo svojo memorijo drugim, vsakokrat, ko pridejo na vrh, redefinirajo »zgodovino« po svoji podobi. Vendar je to še vedno zgolj memorija te skupine in nič več. Za močno znanstveno zgodovinopisje bi bilo pa potrebno vzpostaviti distanco do vseh skupin memorije obenem (npr. partizanov, domobrancev, plave in bele garde, preseljencev, taboriščnikov, starcev, otrok, žensk itn.), jih reflektirati, prikazati njihove posamične interese, njihovo skupno in zapleteno dinamiko ter konfliktna razmerja

med skupinami, in vse to analizirati v eni knjigi. In spet: narediti podobno z več perspektiv, z različnimi orodji v več različnih monografijah. Dokler o enem raziskovalnem predmetu ni vsaj 20 do 30 zelo divergentnih interpretacij sploh ne more biti govora o kakšni znanstveni debati. V tem smislu se razkriva določena lenobnost zgodovinarjev in zgodovinarjev v Sloveniji. Ko zasedejo pozicije, se delajo, kakor da so kaj zares naredili in da jim pozicija pripada. Sicer pa analiza opusa hočeš nočeš razkrije, kam kdo sodi. Raziskovanje je naporno, laže se je pripeti na *krožeče diskurze*.

Mešanje memorije z zgodovino in plod te zmešnjave je ta že kar totalitarna situacija, ki jo imamo zdaj. Za zgodovino nujno potrebuješ distanco (lahko je konceptna, ni edina distanca časovna), tako ni vzroka za redundantno jezo ali travmatizacijo, če se denimo izkaže, da je v Cankarjevem imaginariju precej antisemitskih elementov. V Franciji imajo Céline, ki je ničkolikokrat analiziran antisemit, imajo Drieu La Rochella, ki je bil kolaboracionist, imajo analize Maurrasa, Drumonta itn., pa to v ničemer ne spremeni dejstva, da je te avtorje njihova sodobnost iz teh ali onih razlogov, ki jih je treba razgrniti, sprejela v literarni kanon. Tako jih lahko še vedno častijo tisti, ki jih hočejo, a v antropoloških, zgodovinskih, socioloških in drugih študijah so njihova mesta pač drugačna. Tu ne sme biti nikakršnega sočutja, smešne navezanosti na objekte – vse to so prav simptomi zamenjevanja memorije, ki je identitetna kategorija, in zgodovine, ki to ni. Stvari je treba analitično postaviti na svoje pravo zgodovinsko mesto. Le tako se lahko izognemo življenju v preteklosti, le tako lahko preprečimo, da nam s pomočjo svoje kolektivne memorije življenja ne diktirajo tirani – denimo podjetniki neoliberalne dokse in memorije. Mene je to, da sem te stvari temeljito raziskovala in nisem pustila, da bi kdorkoli poteptal moje hipoteze, leta 2003/2004 stalo prvega doktorata. Mentor, ki ga je motila moja radikalna refleksija nekaterih postopkov v zgodovinopisju in moj analitičen pogled na Cankarja skozi njegov imaginarij, kakor se ta kaže skozi *Moje življenje*, je odstopil in teze nisem imela komu oddati. Morala sem narediti še en doktorat, da bi na 1400 straneh dokazala, da je drugačen pogled tudi mogoč. Tudi drugič ni šlo zlahka. Zelo težko je nekaj početi intelektualno, če je prostor, v katerem ustvarjaš, totalno antiintelektualen. Če je nastrojen verovanjsko, ne pa mišljenjsko. Če namreč živiš v razmerah, kjer je omogočena in živa kritična refleksija, je laže. Potem imajo delavci legitimnost, da stavkajo, potem imajo mladi znanstveniki legitimnost, da se oddaljijo od svojih profesorjev, ki ne misijo tako kakor oni. Zdi se mi, žal, da se ta svet giblje v drugo smer. Nimam prav veliko načrtov in vizij, povezanih s to deželo v prihodnosti.

14

Kot znanstvenici vam opozarjanje na akutne družbene probleme ne lajša položaja v znanstveni skupnosti in v družbi?

Ne. Pred leti mi je g. Drago Bajt pisal, da »naj ostanem pesnica, dokler je še čas«. Ta blagohotna grožnja, ki naj bi me omejila na le eno precej ozko funkcijo življenjskega delovanja, je simptomatična. Intelektualci, ki se ne bojijo vzpostavljenih avtoritet, ni ravno veliko v Sloveniji. Če si družbeno aktiven, si to lahko v nekem parcialnem polju, v nekem majhnem brlogu. To je dovoljeno. Tam si

legitimen, če si in dokler si sam. Nevaren pa postaneš, ko tvoja spoznanja začnejo družbeno magnetiti, so privlačna, ker so konsistentna. Drago Bajt mi je sporočil, da me čakajo težave, če bom aktivna še v kakšni drugi družbeni sferi, kjer avtonomnim ženskam vstop ni dovoljen. To so abotne norosti, a v tukajšnji realnosti, kjer nekaj ljudi stakne glave in reče, naredili bomo to, so me lani doletele.

Slovenska politika in oblast sta pač takšni, kot si ju zaslužimo. V obeh se sicer kažejo vsi bolezenski znaki, o katerih sva govorila. Pa je to sploh mogoče pozdraviti?

Nobeno zlo ni večno, nobena bolezen popolnoma in za vse, ki jih doleti, neozdravljiva. Noben politični razred ni za vekomaj prilepljen na položaj, niti slovenski ne. Ovirata nas zlasti naš lastni imaginarij, katerega pomemben del je etno-getoizacija. Kraje memorije, ki služijo za identiteto ljudi, bi bilo potrebno redefinirati, in sicer tako, da bi se v njih lahko prepoznal še kdo drug razen *narojenega* Slovenca, npr. tudi Romi, priseljenci, homoseksualci, imigrantski delavci. Družbene vezi morajo biti oblikovane tako, da so znosne za ljudi.